

Advokatfirmaet Cappelen & Krefting

Vi gir juridisk bistand!

Klikk her for mer informasjon om hva vi kan hjelpe deg med!

Heraldikk på norske frimerker

Av Hans Cappelen, 1988

Som gammel frimerkesamler falt jeg for fristelsen til å kjøpe «Norgeskatalogen» som utgis av Oslo Filatelistklubb. Det viste seg – ikke uventet – at denne katalogen over alle Norges frimerker inneholder mye heraldisk stoff.

Ikke det at de mange grundige artiklene i katalogens første del akkurat tar for seg noen heraldiske emner. Nei, våpenskjold og lignende kjennetegn er det mye av, men bare på frimerkene selv. Ja, ikke bare på frimerkenes forsider, men også i vannmerker og i de påførte stemplene.

Her skal jeg ta for meg frimerkene.

Riksvåpenet fra 1844

Det er gode grunner til å begynne med det norske riksvåpenet.

Som dominerende motiv i Norges første frimerke fra 1. januar 1855, står riksvåpenet utformet nærmest som i riksvåpenets modell av 1844. Løven er lubben, den virker fredsommelig, ikke krigersk. Den holder en kort, skråstilt øks. Tungen til løven er ikke synlig. På løvehodet ses en rudimentær krone som heller bakover. Løvehalen er tynn og har bare en liten dusk øverst. Skjoldet er skravert med smale vertikale striper som angir den korrekte røde bunnfargen.

Den norske løven fikk i 1844 kort øks igjen. Riksvåpenets offisielle tegning var godkjent av Kongen 10. juli 1844.

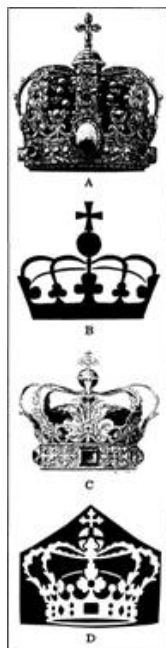

Frimerket Norge nr. 1 har riksvåpenet med detaljer som avviker fra 1844-modellen. Ulike variasjoner har hjemmel i den heraldiske tradisjonen helt fra middelalderen av

Løvens gull er imidlertid ikke markert med prikker. Skjoldformen er den tids vanlige rektangulære med «klammespiss» underst. På øvre skjoldkant er det en *kongekrone* med så vidt antydte edelstener i kronringen. Kronen har fem bøylor, innvendig hatt og på toppen rikseplet med korset. Det er en konvensjonell kronetype som ikke har likhet med den norske virkelige kongekronen - den som ble brukt ved kroninger. Den virkelige kronen er derimot avbildet på 60 øres frimerke i 1947 og på frimerke fra 1955 ved Haakon VII's 50-årsjubileum som konge. På begge utgaver er det kroner på kongeparets hoder. Den virkelige dronningkronen i lett stilisering, ser vi på frimerket for dronning Mauds 100-årsdag i 1969.

Frimerket fra 1855 har krone med litt oppbøyde bøylor. De minner litt om den danske kroningskronen fra 1671 og de stiliseringene av denne som er vanlige i Danmark i dag. Jeg går ut fra at dette var en helt utilsiktet likhet! Kong Oscar I's kgl. res. fra 1844 viste en krone der bøylene pekte mer nedover.

I frimerkets papir er det et vanmerke som viser bare riksløven uten skjold og kongekrone. Den opprette løve med øks gjengis i silhuett og fremstår derfor i ren flatestill! På meg virker vanmerkets løve atskillig mer stridslysten enn den noe dvaske og perspektiviske løven på frimerkets forside.

Norske og danske kongekroner.

- A - Den virkelige norske kroningskronen fra 1818.*
- B - Den symbolske kronen over Olav V's monogram.*
- C - Danmark-Norges kroningskrone fra 1671.*
- D - Symbolsk krone over Margrethe II's monogram.*

Norges tredje frimerketype er fra 1863 og bærer også riksvåpenet som hovedmotiv. I disse skillingsfrimerkene er tegningen av riksvåpenet helt forandret, selv om skjoldform og hovedtrekk 'er de samme. Løven er der langt mer forseggjort. Riktignok er den gjengitt i dybdevirkning med skygger og lys. Men bukpartiet, bryst og hode er spenstigere enn i 1855. Løven har åpen kjefst med utstrakt tunge - slik heraldiske vilddyr skal ha, og slik den kgl. res. av 1844 også viser. Halvveis rundt skjoldet er det satt oppvendte laurbærgrener som synes å krysse hverandre, ned under skjoldspissen. Lignende grener kan ses i en del avbildninger av riksvåpenet i 2. halvdel av 1800-tallet. På, norske mynter fra 1875 omgis riksvåpenet av to krysslagte eikegrener. Vi kan se en slik mynt på frimerket fra 20.5.1975 ved Myntkonvensjonens 100-årsjubileum. Ja, også andre offentlige og private våpen ble pyntet med grener på den tid. For de er bare pynt og ikke ment som noen del av våpenet. Laurbærgrenene var nok inspirert av romerske felttegn og Napoleons særegne heraldikk. I dag minner de oss litt om kommunistiske lands statsmerker. Kronen over skjoldet er mindre enn på 1855-frimerket. Bøylene peker mer nedover og proporsjonene minner mer om den vanlige 1844-modellen av riksvåpenet.

På den neste norske frimerketypen som kom i 1867, er riksvåpenet nokså likt 1863-utgaven, men det varierer i detaljer. Den spenstige løven fra 1863 er byttet ut med en slappere løve - mer lik den i 1855.

Løvefrimerket fra 1863.

Riksvåpenet fra 1905

Noen ny riksløve kom ikke før på frimerkene fra 1922. Der har vi løven fra riksvåpenets 1905-modell. Selv om løven er frittstående uten skjold, er den nokså slavisk kopiert fra den trekantete skjoldformen. Løven står og balanserer på det ene bakbenet og løfter det andre!

Riksvåpenmodellen fra 14.12. 1905 med den lille «hjelmtegnsløven» bak globe og kors.

Det samme kan vi forresten ennå se i det norske konge- og kronprinsflagget - bl.a. på Slottet i Oslo. Og nokså nøyaktig samme utforming av løven går igjen på frimerkene fra 1926, 1937 og 1940. Dette til tross for at *Hallvard Trættembergs* mye hardere stiliserte riksløve, var blitt lansert i 1937.

På de offentlige tjenestemerkene ble riksvåpenet fra 1905 gjengitt - så å si - i sin helhet, med skjoldet og den spesielle kronetyper. Det er likevel noe som mangler: Den halve eller «oppvoksende» løven fra kongekronens rikseple. Estetisk, symbolsk og historisk var den oppvoksende løven i 1905 temmelig uheldig. Den var foreslått noe annerledes i et brev fra Anders Thiset til Harry Fett. På rikseplet skulle en opprett løve stå i stedet for korset. Tanken var å få en særegen kronetype for Norge - inspirert av hjelmtegn i gamle kongevåpen. Så ble det hastverk med å få en ny tegning av riksvåpenet i 1905 etter unionsoppløsningen. Dermed kom den oppvoksende løven som sto bak det lille korset på rikseplets topp. Snart skjønte man at dette var et feilgrep - til tross for at det gikk igjen i kongevåpenet fra 1906. Etter få år sluttet man å bruke den oppvoksende løven, og på frimerkene kom den aldri. Den stiliserte kongekronen fra 1905 fikk likevel et særpreg i kronring og bøyler. Den går igjen på mange frimerker - også frittstående, som på kong Haakons 75-årsmerke i 1947 og på bruksmerkene med hans portrett fra 1950.

Det norske *kongevåpenet* fra 1906 er ikke kommet på norske frimerker. Men i minnemynter fra 19(>8-07 ble kongevåpenet plassert med riksvåpenet omgitt av St. Olavsordenens storkorskjede og en purpurkappe foret med hermelin. På kappen står kongekronen med den lille, halve løven. Det senere «lille kongevåpen» har riksskjoldet, hjelm og en oppvoksende løve på en skjerm som hjelmtegn. Hittil er det ikke kommet på frimerker. Men det er gjengitt på mynt: Ved kong Olavs 25-årsjubileum i 1982.

Krigstiden

Quisling-styret under den 2. verdenskrig utga sine egne frimerker og forbød frimerker som var utgitt med Kongens eller Dronningens portrett. Men merket med 1905løven var tillatt. I 1941 begynte regimet å overtrykke gamle frimerker - deriblant riksløven - med sin store svarte V. Allerede da var V-tegnet et seierssymbol til propagandaformål - det vi kjenner så godt som fingertegn. På frimerkene ble deler av løven dekket med tegnet, dels ser løven ut som den vokser ut av en svart eller hvit V på noen utgaver.

1944-utgaven av riksvåpenet med bladkrone uten bøyler

Ved 25-årsdagen for frigjøringen i 1975 var det kommet så langt at et av frimerkene bar V-tegnet som symbol på seieren over nazistene!

På frimerker i anledning opprettelsen av Europeisk Postforening i 1942 kan vi se gjengivelser av et frimerke med Quislings portrett stilt ved siden av frimerket «Norge nr. 1» fra 1855 med riksvåpenet. Mellom frimerkene er det en ornamentalt stilt bladstengel som øverst ender i en sirkel rundt et utbøyd kors. Dette korset minner litt om «solkorsmerket». Nasjonal Samling var Quislings parti og hadde som merke et solkors der en ørn eller hauk med utspilte vinger sitter på toppen. Partimerket ble gjort til motiv på tjenestemerkene «Offentlig sak» fra 1942.

Riksvåpenet ble tegnet om under Quisling-styret - nærmest som en blanding av 1905-løven og Trættembergs løvetegning. Skjoldet beholdt trekantformen, men kongekronen ble byttet ut med noe man døpte «hertugkronen». I realiteten var kronen den vanlige adelskronen med tre kløverblad og to spisser mellom dem. Fra 3. februar 1945 fikk denne våpenversjonen pryde et frimerke. Da frigjøringen kom den 8. mai 1945 gikk det ikke mange dagene før en del Quisling-frimerker ble forbudt som frankeringsmiddel - bl.a. V-frimerkene. Men riksvåpenmerket fra 3.2.45 gjorde man intet med.

Norges lovlige regjering i London utga 1.1.1943 sin egen frimerkeserie der. Kongens monogram H 7 under kongekrone inngikk i motivene, men ikke riksvåpenet. Derimot kom riksvåpenet inn på minnemerket 28.3.1946 for kampflygerleir Little Norway i Canada. Ja, til og med to ganger på samme merke: I frimerkets høyre hjørne et nokså lite riksvåpen i en stil som ligner mest på Trøttebergs løve. Til venstre for dette står «flygervingen» - dvs. to utspilte vinger som er sammenvokste under et bitte lite riksvåpen og derfor vanskelig å se på frimerket. I frimerkets venstre hjørne har vi et slags canadisk våpen: Trekantskjold med bare et lønneblad og over øvre skjoldkant en stående bever.

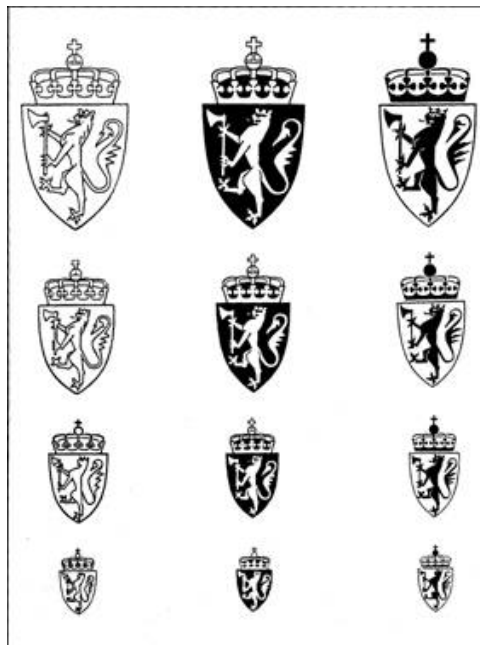
Riksvåpenet fra 1937

Ikke før i 1955 kom Trøttebergs riksvåpenversjon på et norsk frimerke. Offentlig sak merkene hadde helt til da hatt 1905-utgaven, men i 1955 ble denne frimerketypen modernisert. Riksvåpenet ble fortsatt merkenes motiv, men i ny utforming. Den heraldiske fargeskraveringen av bakgrunnen ble da forlatt og Trøttebergs løve har jevn bakgrunn i 1955-merkene. Men da man gikk over til å trykke merkene i offset fra 1975, ble skjoldbunnen igjen svakt mønstret. Resten av frimerket har også et slikt svakt rutemønster og det har ingen heraldisk betydning.

Kongekronen i Trøttebergs stil har kronring med fem synlige kløverblad og fra hvert blad en bøyle. Innvendig hatt, rikseple med bånd og kors hører med i kronebildet. Monogrammet til kong Olav har denne krone-stiliseringen.

Det kan vi se på bruksfrimerkene fra 1958 med kongens portrett. Men på bruksmerkene fra 1969 har kunstneren Knut Løkke-Sørensen variert den stiliserte kronen: Bøyd kronring og med antydete edelstener på denne.

Senere har det ikke vært kongelige bøylekroner på norske frimerker, utenom Offentlig sak-merkene som dog fra 1985 er tatt ut av bruk. Men på frimerket til 700 år for kong Magnus Lagabøtes landslov, ser vi kongens portrett med krone som har tre synlige blad på, ringen. Dette er fra skulpturen i Stavanger domkirke.

«Trøttebergs løve» i riksvåpenets 1937-modell for forskjellige typer av trykksaker.

Flagget

Det tok tid før det norske *nasjonalflagget* kom inn på frimerker. Quislings folk forsøkte å annektere flagget som rent statssymbol med forbudt bruk for folk flest. Regimet unnså, seg heller ikke for å sette flagget på, et frimerke 1.8.1941 til inntekt for «Den norske legion» - dvs. nordmenn som kjempet som en tropp for de nazistiske styrker. På merket står flagget foran og over det finske flagget. Fargene er rustrøde og uten blått.

I en viss kontrast til krigsfrimerket kom minnemerket i 1965 til 20-årsdagen for frigjøringen; her er det et norsk splittflagg omgitt av mange tverrskårne nasjonalflagg - alle vaiende og i fulle farger. På enkelte andre frimerker inngår flagg som små bimotiv.

Statlige merker

Statlige etatsmerker må naturligvis få, sin plass på frimerker: Det kongekronete posthornet har fulgt de norske frimerkene som motiv fra 1872 til i dag. I hovedsak brukes ennå den tegningen som arkitekt von Hanno laget i 1871: Et posthorn vender mot frimerkets høyre side, innenfor hornringens står tallet for portoverdien og på ringen står en kongekrone av omtrent samme type som på Norge nr. 1 fra 1855. Kronen er imidlertid mer forseggjort over posthornet. Kronringens edelstener er tydelige, fem kløverblad og spisser ses og edelstener skimtes på bøyelene. På posthornfrimerkene har virkelig den gamle kongekronen fått livet sitt forlenget etter at den er forsvunnet de fleste andre steder.

I hjørnene til posthornfrimerkene er det små hjul med eiker. Hvert hjul har en vinge til hver side som vender innover mot den brede ovalen som omgir posthornemblemet. Det vingete hjulet er vanligvis jernbanens symbol, men på frimerkene er det

vel et tegn på rask postgang? Norges Statsbaners vingete hjul gjengis på frimerkene i 1954 til 100-årsjubileet for den første norske jernbanen.

Norgeskatalogen har egne artikler som posthornfrimerkene og hvordan de kan klassifiseres med feiltrykk, varianter osv. Som samlerområde er disse merkene blitt populære.

Andre utgaver av posthorn finnes også på norske frimerker. På Norden-frimerkene fra 9.9.1980 er det små, horn som bimotiv og de er uten kongekronen. Det samme ser vi på Norden-merkene fra 1983. Men disse merkene symboliserer de 5 landene og deres postvesen. Emblemet til CEPT - Den europeiske post- og telefonforening - har fire små posthorn og disse har vi på, frimerker fra 14.9.64, 3.5.1976, 2.5.1978 m.fl. En spennende variant av motivet er det på Europafrimerket fra 30.4.1973 med et posthorn dannet av tre slyngete piler. Tegningen er av *Leif F. Anisdahl*. Den slo så godt an at en rekke land har utgitt frimerker med samme motiv. Reklamemannen og kunstneren Anisdahl har forøvrig tegnet flere av de nyere norske frimerkene. Han bruker ofte sterk stilisering, klare farger og nesten heraldiske symboler. Vi ser det i flyktningmerkene 26.3.71, arbeidervern-merkene 15.8.74, VM-frimerkene 16.2.82, Grafisk-merkene 1.10.82, kommunikasjons-frimerkene 3.5.83 med en videreføring av pilposthorn motivet, og tallfrimerkene 12.2.87. Frimerkekunstnere som Bruno Oldani og Håkon Stenstadvold bruker for øvrig lignende virkemidler.

Det norske *televerkets* gamle merke var en stjerne omgitt av tre lynstråler på, hver side og under en kongekrone. Vi har det på frimerkene fra 1954 til hundreårsjubileet. Senere er dette nokså konvensjonelle merket blitt byttet ut med en hardt stilisert lynfigur uten krone - ikke uten atskillige protester i pressen og fra de ansatte.

Institusjoner som Norsk Folkemuseum og Videnskapsselskapet i Trondheim har fått sine jubileer markert med frimerker. På museumsmerket i 1945 ser vi dets emblem - en norsk løve med hellebardaktig øks i fremlabbene, krone på, hodet og todelt hale. Løven i barokkstil omgis av tallene 18 9 4 og en oval ring med omskrift. Videnskabselskabets segl er derimot ovalt og pryder frimerket fra 26.2.60. Seglmotivet er et laurbærtre og under det ligger en løve med en hellebard og krone på hodet.

Den norske løven med hellebard i den gotiske bokstaven V, slik den ble brukt i kunnngjøring av lover på Karl Johans tid.

Kommunevåpen

De *kommunale* våpen forekom ikke på norske frimerker. Men den 27. mai 1986 tok man et krafttak og utga frimerker som hvert hadde fem kommunevåpen og ikke bare norske. Nordiske vennskapsbyer ble symbolisert på frimerkene med sine våpen i farger og med henholdsvis Moss og Ålesund sentralt plassert.

Byvåpnene til Moss og Ålesund

Ålesunds båt, «fjoringfar», skjold og murkroner gjengis slik byens myndigheter selv bruker våpenet. Denne versjonen skiller seg klart ut fra vanlige gjengivelser i leksika o.l., fordi båten vender mot heraldisk venstre. Og i boka *Norske Kommunevåpen* (1987) vises ikke murkronen.

Tønsbergs bymerke

Tønsbergs bymerke er byseglet fra 1349 som byen gjerne bruker med sølv figurer (skip foran borg) og omskrift på blå bunn. Til byens 1100-årsjubileum i 1971 ble det utgitt frimerker som viser byseglet i hvitt på henholdsvis brunrød og mørk gråblå bunn.

Organisasjonene

De *internasjonale organisasjonene* bruker kjennetegn av mer eller mindre heraldisk karakter. Røde Kors står i første rekke og 22.9.45 kom et velgjørenhets-frimerke med bl.a. det likearmete røde korset på en sirkulær hvit bunn. Korset i riktige farger, men frittstående, er dessuten gjengitt på frimerkene til hundreårsjubileet for Norges Røde Kors.

Videre står både korset og den røde halvmånen (for muslimske land) på frimerket 8.5.87 med hovedmotiv fra rehabiliseringssenteret som Norges Røde Kors har i Magadishu, Somalia.

De fem ringene til den olympiske komiteen ses på Olympiade-frimerkene fra 1952. Symboler for De forente nasjoner inngår i noen frimerkeserier: flyktningåret 1957, 25-årsjubileet 1970, barneåret 1979.

Innenlandske organisasjoner o.l. er det svært mange av i Norge. Flere har fått sine jubileer feiret med frimerkeutgivelser. Noen av disse har kjennetegn som ikke er altfor langt fra heraldikken. Oslo Arbeidersamfunds emblem er bikuben med flittige bier og over to krysslagte eikegrener. Dette står på frimerket til 100årsdagen i 1964. Kristne kors finnes i flere varianter: Indremisjonsselskapets jubileum 1968 med hjerte og kors, Oslo bispedømme 900 år med kors på tårn og i portal, Nasjonalforeningens dobbeltkors 12.1.60 og 1.4.82, Nasjonalhjelpens kors fra hjerte 4.3.46, og et tildiktet kors skjold 26.11.86.

Norges Kristelige Ungdomsforbund (KFUM og KFUK) har ikke kors i sine merker, men trekanten, dels i sirkel, dels med vannrett strek over. Ved 100-årsjubileet i 1980 kom emblemene på frimerker. Speiderbevegelsens lilje og trekløver kom på frimerker 19.6.75 til den internasjonale leiren ved Lillehammer.

Norges Håndverkerforbunds mestermerke er tre opprette hammere (1.2.) innenfor et hjul med tinder utad. I hjørnet på frimerkene til 100-årsjubileet i 1986, er det små mestermerker som er lett synlige.

Kan *Norsk Heraldisk Forening* komme inn i dette eksklusive selskap? Nei, iallfall ikke direkte. Dens merke er rytteren med firedelt skjold fra Baldisholteppet. Og dette teppet fra 1150-årene er avbildet på frimerker fra 5.11. 1976 - både hele teppet (porto kr. 1,25) og utsnitt av rytteren (porto kr. 1,-). Dette er det eldste heraldiske bildet i Norge, men vi vet ikke sikkert om det er vevet i Norge eller i utlandet. Det ble funnet under gulvet i Baldishol kirke på Nes i Hedmark.

Person- og slektsvåpen

Ikke før det siste tiår har *personvåpen* dukket opp på norske frimerker. Først ute var Ludvig Holberg-frimerket til hans 300-årsdag 5.10. 1984. Under Holbergs portrett har kunstneren Knut Løkke-Sørensen satt bare skjoldet i Holbergs ganske kompliserte friherrevåpen fra 1749. Hjelmer med utstyr og de to liggende sfinxene som skjoldholdere, er alt sammen utelatt på frimerket. Skjoldet har en form som vi kjenner fra Holbergs eget våpenforslag og fra Hans Krag's tegning i Heraldisk Tidsskrift hefte 1, side 13, København 1960. De to øvre skjoldhjørnene er nærmest avkuttet med buete linjer.

Da Ludvig Holberg ble baron i 1749 fikk han dette overdådige våpenskjoldet. Holberg hadde selv foreslått våpenet. Symbolikken er innviklet og følger den tidens smak.

Nederst ender skjoldet i en klammespiss. I våpenets hjerteskjold er «berget» gjort tydelig «hult».

Dessverre gjengir Holberg-frimerket ikke de heraldiske tincturene sølv, grønt og gull i skjoldets felter. Bare den samme rødfargen som på resten av frimerket er benyttet i konturstrekene til skjoldet og de mange figurene i det. Synsinntrykket blir derfor noe i nærheten av et gammelt stikk i miniatyr. Bildet av Holberg er da også hentet fra et kobberstikk. Den livlige heraldiske fargeprakten får vi ikke se på frimerket. Det er litt synd. For at det hadde latt seg gjøre rent teknisk, kan vi se av frimerkene fra 1986 med de små byvåpnene. Men da måtte kunstneren nok ha valgt en noe annen komposisjon for hele frimerket.

Det neste *person-* eller *slektsvåpen* på norske frimerker kom 4.10.1985. I anledning av at «folkebiblioteksaken» var 200 år, kom det et frimerkemotiv med portrett av boksamleren og mesenen Carl Deichman (1705-1780). Under portrettet står skjoldet fra hans våpen. Sammen med diverse tekst, er det hele plassert på en gammel, flott innbundet bok. Også her får vi inntrykk av et tradisjonelt kobberstikk. Kunstneren og gravøren er den samme som ved Holberg-frimerket: Knut Løkke-Sørensen.

Våpen i seglet til biskop Bartholomæus Deichman som var far til Carl Deichman. Våpenet er enklere enn Holbergs og derfor heraldisk sett bedre - etter vår tids oppfatning. (Tegning av Hans Krag).

Deichmans portrett og skjoldet er plassert i hver sin rokokkokartusj. Skjoldet er tegnet med konturstreker i den rødfargen som det meste av frimerket har, og skjoldets heraldiske motiv er: kløvd med en lilje i hvert felt. Men det synes som tinkturene på frimerket er med feltene i rødt og sølv, og liljene i motsatte tinkturer. Frimerkets fargesetting etterlater noe tvil om man her har ment å vise de riktige heraldiske tinkturene.

Våpenet til viselandsdommer Wilhelm Deichmann fra 1724, har samme figurer, men kløvd i sølv og rødt med liljene motsatt. Dette finnes malt på en plate i St. Bendts kirke i Ringsted, Danmark, se *Heraldisk Tidsskrift*, bind 4, side 85, København 1975-79. Andre i slekten Deichman synes å, ha brukt tinkturparene gull-blått og rødt-gull. Men i et ex libris fra senere tid som brukes i Carl Deichmans boksamling på Deichmanske Bibliotek i Oslo, er det blått og sølv. Hele slektsvåpenet er gjengitt uten antydte tinkturer i *Hans Krags* bok, *Norsk Heraldisk Mønstring*, Kristiansand S 1955, side 75. Der ser vi en tegning av våpenet fra seglet til biskop Bartholomæus Deichman som var Carl Deichmans far.

Flere personlige våpen har vi ennå ikke på norske frimerker.

Til slutt må vi vel kunne *konkludere* med at våpenskjold og lignende merker er meget godt egnet som frimerkemotiv. De er - på sitt beste - enkle og stiliserte, slik at de er lette å se også i liten størrelse.